

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏTİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА
METHODS OF TEACHING FINE ARTS

UOT 372.87.0

Emilya Məmməd qızı Həsənova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Gəncə Dövlət Universiteti

DƏRS-SÖHBƏTLƏR QEYRİ-STANDART DƏRSLƏRİN BİR NÖVÜ KİMİ

Эмилья Мамед гызы Гасанова
диссертант по программе доктора философии
Гянджинский Государственный Университет

УРОК-БЕСЕДА КАК НЕСТАНДАРТНЫЙ ВИД УРОКА

Emilya Mammad Hasanova,
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Ganja State University

LESSONS-CONVERSATION – A TYPE OF NON-STANDARD LEARNING

Xülasə. Təhsil müəssisələrində, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərində təlimin keyfiyyətinə nail olmaq üçün bir sıra vasitələrdən və iş formalarından faydalanırlar. Həmin vasitələr arasında qeyri-standart dərslər özünə-məxsus rola malikdir. Qeyri-standart dərslərin növləri sırasında isə dərs-söhbətlər özünə-məxsus yer tutur.

Açar sözlər: *şagirdlər, təsviri incəsənət, dərs-söhbətlər, təsviri incəsənət dərsləri, dərs-söhbətlərin təşkili*

Резюме. В образовательных учреждениях, а также в общеобразовательных школах, используется ряд средств и форм работы для достижения качества образования. Среди этих средств важную роль играют нестандартные уроки. Среди этих видов нестандартных уроков особое место занимают уроки-беседы.

Ключевые слова: *ученики, изобразительное искусство, уроки-беседы, уроки изобразительного искусства, организация уроков-бесед*

Summary. In educational institutions, including secondary schools, use the means and forms of work to achieve the quality of education. Among these means, non-standard lessons play a unique role. Among the types of non-standard activities, a special place is occupied by lessons-conversations.

Key words: *students, fine arts, lectures, fine arts lessons, organization of lectures*

Təlim prosesinin şəxsiyyətə yönümlü, tələb-yönümlü və nəticəyönümlü əsasında qurulması zamanın tələbidir. Məktəblilərə pedaqoji prosesin bərabər hüquqlu üzvləri kimi yanaşılması onların idrak fəallığına, təşəbbüskarlığına və nəhayət, müstəqilliklərinə xüsusi yer ayrılması təlimin səmərəliliyini yüksəldir.

Təhsil müəssisələrində, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərində təlimin keyfiyyətinə nail olmaq üçün bir sıra vasitələrdən və iş formaların-

dan faydalanırlar. Həmin vasitələr arasında qeyri-standart dərslər özünə-məxsus rola malikdir. Qeyri-standart dərslərin növləri sırasında isə dərs-söhbətlər mühüm yer tutur.

Bir çox fənlərin tədrisində dərs-söhbətlərdən istifadə oluna bilər. Eyni zamanda, təsviri incəsənət dərslərində incəsənətə dair dərs-söhbətlərin təşkili səmərəli nəticələr verir.

Təsviri incəsənət fənni üzrə mövzuların təhsilləndirici, inkişafetdirici və tərbiyələndirici

imkanlarından təlim və təlimdənəkar məşğələlərdə faydalanan şagirdlərdə bədii zövq və yaradıcı təxəyyül inkişafı təmin edilir. Məktəblilər incəsənət əsərlərinin mahiyyətini, faydalılığını yaxşı başa düşərək onları qiymətləndirir, simvolik düşüncəyə yiyələnə bilirlər.

Həmin işdə, söz yox ki, fənn üzrə dərslilər böyük rola malikdir. Dərsin səmərəliliyi, maraqlı və cəlbədicil olması isə, bir çox vasitələrdən asılıdır. Onların arasında incəsənətə dair söhbətlərin əhəmiyyəti böyükdür. Bütün bunları yaxşı başa düşən qabaqcıl müəllimlər bir sıra hallarda dərs – söhbətlərdən faydalanırlar.

Təsviri incəsənət fənninin məqsədi şagirdlərin estetik dünyagörüşünün və hissiyyat aləminin inkişaf etdirilməsi qayğısına qalmaq, bədii təsvir vasitələrindən bəhrələnməklə hadisələri canlandırmaqdır. Fənn yaradıcı təxəyyülə, incəsənət əsərlərini duyaraq qiymətləndirmək, obrazlı və simvolik düşünmə qabiliyyətinə malik şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəlmişdir.

Mövcud ədəbiyyatla tanışlıq göstərir ki, dərs-söhbətlər, o cümlədən təsviri incəsənət fənni üzrə dərs-söhbətlər ya xüsusi tədqiqatların mövzusu olmamış, ya da bu problemə az toxunulmuşdur.

Diqqət yetirək. R.V. Həsənova öz tədqiqatlarında təsviri incəsənət dərslərində səmərəli formalardan və qeyri-standart texnikalardan istifadə məsələlərini işıqlandırmış [1], O.B. Leontyeva dərs-söhbətlərə bu və ya digər dərəcədə münasibət bildirmiş [2], A.V. Filatova [3] isə, dərs-söhbətlərə təsviri incəsənət məşğələlərində təlim fəaliyyətinin növü kimi yanaşmışdır. E.S. Rəpatseviçin tərtib etdiyi “Psixoloji-pedaqoji lüğət”də [4] başqa məsələlərlə bərabər dərs söhbətlərə də yer ayrılmışdır. Y.V. Solonina [5] və İ.M. Karpeykinanın [6] tədqiqatları isə, qeyri-standart dərslərə aiddir.

Nəzərdən keçirdiyimiz problemi bəzi səbəblər aktuallaşdırır:

1. Dövlət sənədlərində səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması və təlimin məzmununun təkmilləşdirilməsi mühüm tələb kimi qeyd olunur. Bu da öz növbəsində təsviri incəsənət fənninin məzmununun optimallaşdırılmasını və tədrisdə səmərəli metodlardan və vasitələrdən faydalanmağı tələbatə çevirir.

2. Müəllimlər arasında elələri vardır ki, təsviri incəsənət fənninin tədrisi prosesində dərs-söhbətlərin imkanlarını lazımcına qiymətləndirmirlər.

3. Təsviri incəsənət fənninin tədrisi zamanı dərs-söhbətlərin səmərəli təşkilinə istiqamətlənmiş zəruri ədəbiyyat hazırlanıb nəşr edilməmişdir.

4. Bundan başqa problemin ayrı-ayrı məsələlərini, o cümlədən nəzəri və praktik əsaslarını özündə cəmləşdirən tədqiqatlar aparılmamışdır.

Dərs-söhbətlərin üstünlükləri çoxdur. Məşğələlərdə söhbət (dərs-söhbət) şagirdlərin yaradıcı təxəyyülünü fəallaşdırır, onların nitqini və yaddaşını inkişaf etdirir, təhsilənlərə öz fikirlərini məntiqli və düzgün ifadə etməkdə öz köməyini göstərir. Müəllimin izahat işlərindən sonra şagirdlərin rəsm işinə başlaması məsləhətdir. Məktəblilər şəkilçəkmədə, hadisə və əşyaları canlandırmaqda daha az səhv buraxırlar. Onlarda fantaziya güclənir. Dərs-söhbətlər tərbiyəedici rola malikdir. Azərbaycan və xarici ölkə rəssamlarının əsərləri ilə tanışlıq sayəsində incəsənətə maraq çoxalır, doğma təbiətə məhəbbət, gözəlliyə meyl hissləri inkişaf edir. Təsviri incəsənətin tədrisi zamanı incəsənətə dair dərs-söhbətlərin səmərəli təşkili və məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz həyata keçirilməsi səmərəliliyin mühüm şərtidir.

Mövcud ədəbiyyatda qeyri-standart dərslərin aşağıdakı növlərinin adları çəkilir: yaşlararası dərs, dərs-benefis, dərs-paradoks, fənlərarası dərs, dərs-səyahət, dərs: – Nə? Harada? Nə zaman? dərs-ədəbi mehmanxana, dərs-musiqi salonu, rəsm qalereyasında, muzeydə, teatrda dərs istehsalatda, çöldə, meşədə dərs, reqlamentləşdirilməmiş dərs, dərs-soruş-cavab verək, dərs-döyüş (fənn), dərs-praktikum, dərs-biliklərə baxış, təlim fəaliyyətinin səmərəli təşkili üzrə şagirdlərin təcürübə mübadiləsi dərsi, dərs-ünsiyyət.

Başqa növlər də vardır: nağıl süjetinin ifası; dəyirmi masa, yaxud konfrans; dərs-tamaşa; açıq fikirlər dərsi; dərs-turnir; fərəh hissi keçirmə dərsi; dərs-brifinq; əqli hücum; dərs-viktorena; dərs-evrika; mühazirə-təxribat; riyazi xokkey, aktual müsahibə; təqlidi-rollu modelləşdirmə; şagirdlərin təcükürünün modelləşdirilməsi; mühazirə-dialog.

Dərs-söhbətin strukturu. Mərhələlər: təşkilati mərhələ, məqsədin və vəzifələrin irəli sürülməsi, standart və qeyri-standart vəziyyətlərdə biliklərin və fəaliyyət üsullarının müəyyənləşdirilməsi, ümumiləşdirmə və dərslin yekunlaşdırılması, ev tapşırığının aydınlaşdırılması.

Məqsəd – biliklərin dərinədən mənimsənilməsi, ümumiləşdirmə və sistemləşdirmənin yüksək səviyyədə aparılması.

Vəzifələr:

– təhsilləndirici – mövzu üzrə əvvəlki dərslərdə qazanılmış bilik və bacarıqlara yiyələnmənin keyfiyyəti və səviyyəsi; biliklər sistemi kimi materialın ümumiləşdirilməsi;

– tərbiyəedici – ümumi mədəniyyət tərbiyələndirmək, ətraf aləmin estetik qavranılması; şagirdlərin real özünüqiymətləndirilməsi üçün şəraitin yaradılması; məktəbliləri bir şəxsiyyət kimi nəzərə almaq;

– inkişafətdirici – fəza təfəkkürünün, təsnif etmək bacarığının inkişaf etdirilməsi; əlaqələri müəyyən etmək; nəticələri formalaşdırmaq; qruplarda iş zamanı kommunikativ vərdişlərin inkişaf etdirilməsi; idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi; xüsusiyyətlərin, qanunauyğunluqların aydınlaşdırılması; tutuşdurmaq, müqayisə etmək bacarığının inkişaf etdirilməsi.

T.L. Slabova qeyri-standart dərsləri aşağıdakı şəkildə təsnif edir: dərslər-mətbuat konfransı; dərslər-yarış; layihə metodikasının və informasiya texnologiyaları elementlərinin tətbiqi ilə dərslər; dərslər-rollu oyun; kompüter testləşdirilmədən istifadə etməklə dərslər; kompüter öyrədici proqram tətbiq etməklə dərslər [7].

Q.A. Stulinanın təsnifatı isə belədir: dərslər-məhkəmələr; dərslər-forumlar; dərslər-disputlar; dərslər-dialoglar; dərslər-mətbuat konfransları; dərslər-konsertlər; usta-sınıf [8].

Digər ədəbiyyatda [113] dərslərin tipləri öz məqsədinə və yerinə yetirməli olduğu vəzifələrə görə, beş qrupa bölünmüşdür. Diqqət yetirək:

“1. *Yeni materialın öyrənilməsi dərsi*. Burada giriş hissəsi, müşahidə və materialın toplanması – dərslərin variantları kimi daxil edilir:

1. Dərslər-mühazirə. 2. Dərslər-söhbət. 3. Tədris kinofilmindən istifadə etməklə dərslər. 4. Nəzəri və praktik müstəqil illər dərsləri (tədqiqat xarakterli). 5. Qarışıq dərslər (bir dərslərdə dərslərin müxtəlif növlərinin uzlaşdırılması).

II. *Bilik, bacarıq və vərdişlərin təkmilləşdirilməsi dərsləri*:

1. Müstəqil işlər dərsləri. 2. Laborator işi dərsləri. 3. Praktiki işlər dərsləri. 4. Dərslər-ekskursiya. 5. Seminar.

III. *Ümumiləşdirmə və sistemləşdirmə dərsləri*:

Buraya 5 tip dərslərin bütün əsas növləri daxildir.

V. Bilik, bacarıq və vərdişlərin yoxlama (kontrol) uçuotu və qiymətləndirilməsi:

1. Yoxlamanın şifahi forması (frontal, fərdi və qrup halında sorğu). 2. Yazılı yoxlama. 3. Məqbul. 4. Praktiki və laborator məqbul işləri. 5. Yoxlama (müstəqil) işi. 6. Qarışıq dərslər (birinci üç növün uzlaşdırılması).

V. Qarışıq dərslər:

Bir sıra didaktik vəzifələr yerinə yetirilir” [9].

Təlim və təlimdən kənar məşğələlərdə təsviri incəsənət fənni üzrə materiallarla tanış olan məktəblilərdə bədii zövq və yaradıcı təxəyyül inkişaf edir. Onlar incəsənət əsərlərini qədərincə anlayaraq qiymətləndirə bilir, simvolik düşüncə tərzinə malik olurlar. Həmin sahədə, şübhəsiz, fənn üzrə dərslər mühüm əhəmiyyətlidir. Məşğələlərin səmərəliliyinə, maraqlı və cəlbedici olmasına isə bir sıra vasitələr kömək edir. Onların sırasında incəsənətə dair söhbətlərin özünəməxsus rolu vardır. Bunu nəzərə alan müəllimlər, lazım gəldikdə dərslər-söhbətlərin imkanlarından faydalanırlar.

Digər fənlərdə olduğu kimi, təsviri incəsənət dərslərində də məktəblilər təhsillənir, tərbiyələninir və inkişaf edirlər. Təhsillilik dedikdə, bu, necə başa düşülməlidir? Bəzi müəllimlərə, mütəxəssislərə elə gəlir ki, təhsillilik dedikdə, təlim prosesində şagirdləri yalnız biliklərə yiyələndirmək başa düşülməlidir.

Dosent Ə.M. Abbasovun yazır: “*Təhsil əsl mənasında insan kapitalının formalaşdırılması vasitəsi kimi özünün məzmununu, bir sıra vasitələr sistemi və ümumilikdə mexanizmləri ilə mövcuddur. Xüsusilə akseoloji yanaşma müstəvisində təhsil daşdığı dəyərlər kontekstində cəmiyyət üçün faydalı olan insanın inkişaf etməsində aparıcı funksiya daşması ilə fərqlənir. Təhsil həm də mədəniyyətlərdən ibarət dəyərlərin mənimsənilməsi vəzifəsini icra edən bir sistem kimi də fəaliyyət göstərir*” [10, s. 7].

Tədqiqatlarımız zamanı V-VII siniflərin təsviri incəsənət dərslərlərinin incəsənətə dair dərslər-söhbətlərin aparılması imkanlarını öyrəndik. Həmin siniflərdə mövzular fənn kurikulumunun məzmun xətləri üzrə standartların həyata keçirilməsinə istiqamətlənir, şagirdlərin idrak fəallığına və yaradıcı müstəqilliyinə yönələn texnologiyalara əsasən planlaşdırılmışdır.

Ümumtəhsil məktəblərinin V siniflərinin təsviri incəsənət dərslindəki “Xalq sənətinin yaradıcılıq mənbəyi” bölməsinə daxil olan “Simvollara çevrilmiş təbiət”, “Azərbaycan daxmasının daxili dünyası”; “Ulu irsimiz – xalq geyimləri və Azərbaycan xalçaları” bölməsinə aid olan “Azərbaycan xalçaları”; “Dekor – insan, cəmiyyət, zaman” bölməsində nəzərdə tutulmuş “İnsanlara bəzək nə üçün lazımdır?”; VI sinfin dərslindəki “Təsviri sənətdə janrlar” bölməsinə daxil olan “Təsvirlərdə insan obrazı” və “Təbiət motivləri”; eləcə də VII sinfin Təsviri incəsənət dərslinə salınmış “Azərbaycan memarlıq məktəbləri”, “Təsviri sənətdə əfsanəvi obrazlar”, “Heykəltəraşlıqda insan obrazı” və s. mövzular üzrə dərslərin təşkili məqsədə uyğun sayılır.

V sinfin təsviri incəsənət dərslinə metodik rəhbərlikdə fənnin vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

– “Azərbaycanın, eləcə də dünya incəsənətinin görkəmli nümayəndələri və onların yaradıcılığı ilə şagirdlərin tanış olmalarını təmin etmək;

– Həyati gerçəkliklərin və sənət əsərlərinin şagirdlər tərəfindən bədii-obrazlı qavranılmasını təmin etmək, onların estetik zövqünün inkişafına nail olmaq və təsviri sənət nümunələrinin timsalında ölçü, forma, simmetriya, harmoniya məfhumlarının mahiyyəti barədə şagirdlərin təsəvvürlərini dərinləşdirmək;

– Şagirdlərdə müqayisə, təhlil və təsvir qabiliyyətlərini təkmilləşdirmək, onlarda sadə tərtibat-dizayn bacarıqları formalaşdırmaq, təsviri sənət üzrə istedadlı uşaqların üzə çıxarılmasını təmin etmək” [11, s. 3].

Dərs-söhbətlər göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsinə imkan verir. Şagirdlər təsviri incəsənətin ayrı-ayrı dövrlərinə, mərhələlərinə, növlərinə və janrlarına həsr olunmuş dərs-söhbətlər zamanı, həmçinin praktik məşğələlər prosesində incəsənətin tarixinə ekskurs edirlər. Dərsin başlıca vəzifələrindən biri şagirdlərə təsviri incəsənətin dilinə aid biliklər verməkdən

ibarətdir. Məktəblilər buna yiyələnərək, bədii əsəri, onun məzmununu, formasını, obraz zənginliyini, özünəməxsusluğunu yaradıcı şəkildə qiymətləndirməyi bacarır, eyni zamanda, dünya xalqları tərəfindən yaradılmış bədii dəyərlərə məhəbbətlə və hörmətlə nüfuz edirlər.

Kurikulumda əsas diqqət nəticəyönlülüyə yönəlmişdir. Təkcə bilikləri mənimsəmək deyil, zəruri bacarıq və vərdislərə sahib olmaq da nəzərdə tutulur.

Ümumtəhsil məktəblərinin V-VII siniflərində incəsənətə dair dərs-söhbətlər gerçəklik və ətraf aləmin təbii mənzərəsi haqqında şagirdlərdə aydın təsəvvür oyadır: “...Təhsil proqramı (kurikulumu)”nda qeyd olunduğu kimi, “Təsviri fəaliyyət şagirdləri məkan və forma ölçülərini hiss etməyə, obrazlı və məntiqi düşünməyə, bu düşüncələri vizual obrazlarda əks etdirməyə istiqamətləndirir” [9].

V-VII siniflərdə incəsənətə dair dərs-söhbətlər şagirdlərin həm estetik zövqünü, estetik düşüncə və təfəkkürünü, həm də hadisələri bədii təsvir vasitələri ilə ifadə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir, onlarda estetik və bədii mədəniyyət formalaşdırır.

İncəsənətə dair dərs-söhbətlər haqqında danışılan məsələlərin reallaşmasına kömək edir və etməlidir.

Problemin aktuallığı. Ölkəmizdə təhsilin inkişaf etdirilməsi, dünya təhsil sistemində özünə layiqli yer tutması, təlimin məzmununun təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz işlər aparılır. V-VII siniflərdə incəsənətə dair dərs-söhbətlər həmin məqsədyönlü işlərin tərkib hissəsi kimi aktualıq daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə V-VII siniflərdə təsviri incəsənətin tədrisi zamanı incəsənətə dair dərs-söhbətlərin təşkili üzrə işin səmərəli yollarına aydınlıq gətirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemlə bağlı iş sistemi, əsas elmi ideyalar, tədqiqatın nəticələri dərs-söhbətlərin təşkili zamanı V-VII sinif şagirdləri ilə məqsədyönlü, səmərəli, sistemli və ardıcıl işləri aparmaqda müəllimlərə kömək göstərəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Гасанова, Р.В. Использование эффективных форм и нетрадиционных техник на уроках изобразительного искусства <https://open-lesson.net/3646/>
2. Леонтьева, О.В. Беседа - один из ведущих методов преподавания в классах коррекционно развивающего обучения в основной школе // -Москва: Современные наукоемкие технологии, - 2010. № 12, -с. 36-43.

3. Филатова, А.В. Уроки-беседы как вид учебной деятельности на уроке изобразительного искусства. [uroki-besedy_kak_vid_uchebnoy_deyatelnosti_na_uroke_izobrazitelnogo_iskusstva.doc](#)
4. Психолого-педагогический словарь / Сост. Рапацевич Е.С. -Минск, -2006. -с. 29-30
5. Солонина, Е.В. Развитие творческих способностей учащихся на уроках изобразительного искусства 5-7 классах. <http://www.uchportal.ru/publ/23-1-0-5363>
6. Карпейкина, И. М. Применение нестандартных уроков для повышения учебной активности учащихся. <http://pedsovet.su/publ/47-1-0-4006>
7. Слабова, Т.Л.Нестандартные уроки. <http://festival.1september.ru/articles/414974/>
8. Стулина, Г.А. Типы уроков <http://festival.1september.ru/articles/596998/http://school120.edusite.ru/p143aa1.html>
9. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin I-IX sinifləri üçün təsviri incəsənət fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). -Bakı: ARTPI, -2013.
10. Abbasov, Ə.M. Ümumi təhsilin bəzi pədaqoji məsələlərinə dair / “Ümumtəhsil fənlərinin tədrisinə dair tədqiqlər” kitabında / Ə.M. Abbasov. -Bakı: “Vahid-M” MMC, -2017. -s. 7-21
11. Məmmədova, M. Təsviri incəsənət: V sinif: Müəllim üçün metodik vəsait / M. Məmmədova, B. Mirzəyeva, N. Əliyeva. -Bakı: Aspoliqraf, -2012. -96 s.

E-mail: emilya-hesenova@bk.ru

Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 01.12.2022.